

MPHTI: 06.71.07

JEL Classification: L66

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2026-3-50-70>

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ЕТ ӨНІМДЕРІНІҢ ЭКСПОРТЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ЖӘНЕ ӨСУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Н. Т. Кальбаева¹, А. Н. Айтымбетова^{1*}, Э. Юхневичюс²

¹М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан Республикасы

²Гданьск университеті, Гданьск, Польша Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – Қазақстанның аграрлық әлеуеті жоғары негізгі өңірлерінің бірі болып табылатын Түркістан облысында ет және ет өнімдерін өндіру мен экспорттаудың құрылымын кешенді талдау, олардың халықаралық нарықтардағы позициялану ерекшеліктерін айқындау, сондай-ақ өңірдің ауыл шаруашылығы өнімдерінің жаһандық сауда жүйесіне интеграциялану мүмкіндіктерін бағалау.

Әдіснамасы – Мақалада эмпирикалық және экономикалық-статистикалық зерттеу әдістері қолданылды. Қазақстанның нақты бір өңіріне басымдық берілуі соңғы статистикалық деректерді терең талдауды негіздейді, ал зерттеу мақсаты салыстырмалы көрсеткіштерді анықтау үшін CAGR (Compound Annual Growth Rate – орташа жылдық өсу қарқыны) көрсеткішін пайдаланудың қисындылығын талап етеді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – Түркістан облысы жаһандық жеткізу тізбектеріне интеграциялану әлеуеті артып келе жатқан өңір болып табылады. Алайда сыртқы нарықтарға шығу әлі де кешенді шешімді қажет ететін кедергілермен шектеліп отыр. Зерттеуде аграрлық өңірлер үшін экологиялық таза және сертификатталған ет өнімдерін өндіруге мүмкіндік беретін әлемдік сұраныстың басым бағыттары қарастырылады. Осы тұрғыда халықаралық сертификаттар мен жаһандық стандарттарды сақтау, мал шаруашылығы және өнімді қайта өңдеу саласына инновациялық технологияларды енгізу, сондай-ақ «ет экспортының ұлғаюы ішкі нарықта өнімнің қолжетімділігінің төмендеуіне әкеліп, соңғы онжылдықта ет бағасының өсуіне ықпал етеді» деген себеп-салдарлық байланыс зерттелді.

Зерттеудің құндылығы – Түркістан облысының жаһандық агроазық-түлік кеңістігіндегі бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған ғылыми негізделген ұсынымдар әзірлеуде көрініс табады.

Зерттеу нәтижелері – CAGR (орташа жылдық өсу қарқыны) көрсеткіші негізінде өзекті статистикалық деректерді пайдалана отырып, Түркістан облысының ет өнімдері экспортының көрсеткіштері, өңірлік өндіріс ерекшеліктері және халықаралық интеграция деңгейі талданды. Орнықты өндірістік үрдістер мен жаһандық сұранысты ескере отырып, өнімді әлемдік сертификаттау, өндірістегі инновациялар және ішкі нарықты ет өнімдерімен тұрақты қамтамасыз ету факторлары тұрғысынан экспорттық қызметті кеңейту әлеуеті бағаланды. Өңірдің әлемдік агроөнімдер саудасындағы позициясын нығайтуға бағытталған негізгі мүмкіндіктер айқындалды.

Түйін сөздер: экспорт, ет өнімдері, Түркістан облысы, әлеует, халықаралық интеграция.

КІРІСПЕ

Тақырыптың өзектілігі. Қазақстан Республикасында аграрлық сектор экономикалық дамудың стратегиялық артықшылығы болып табылады. Бұл жалпыға мәлім факт. Әлемдік агроөнім нарықтарының жаһандану жағдайында және елдер арасындағы экспорттық нарықтар үшін бәсекенің күшеюі жағдайында еліміздің барынша көшбасшылық позицияларын дамыту үшін шығарылатын аграрлық өнімнің сапалық және сандық көрсеткіштерін жан-жақты әрі көп қырлы түрде арттыру қажет. Бұл өз орнықты орнын әлемдік нарықтағы экспорттық ағындарда қамтамасыз етуге бағытталған. Шетелдік

зерттеулерде көрсетілгендей, ұлттық немесе салалық деңгейдегі экспорттық бәсекеге қабілеттілікті талдау елдің немесе сектордың жаһандық нарықтағы позициясын жақсартудың жолдарын айқындауға мүмкіндік береді [1].

Ең алдымен, экспорт валюталық түсімдердің ағымын қамтамасыз етеді, бұл тек кәсіпорындарға ғана емес, сонымен бірге елдің экономикасына да пайда әкеледі. Сонымен қатар, экспорт өндірістің техникалық деңгейін көтеруге, өнім сапасын жақсартуға және бәсекеге қабілеттілікті нығайтуға ықпал етеді. Ол ресурстарды тиімді пайдалануды арттырады және жұмыссыздық деңгейін төмендетуге көмектеседі. Агроөнім сектор экономикалық өсуге елеулі әсер етеді. Ауыл шаруашылығы мен өндіріс арқылы ол ЖІӨ-ге үлес қосып, экономикадағы туынды салалардың дамуын ынталандырады [2].

Осы контексте, республика ауыл шаруашылығы саласында елдің экспорттық әлеуетін халықаралық деңгейде арттыруға мүмкіндік беретін барлық қажетті сипаттамаларға ие тармақшалар айқындалғанын түсіну қажет. Солардың бірі – ет және ет/шұжық өнімдері. 2024 жылы Қазақстан 22,1 мың тонна сиыр еті мен 17,5 мың тонна қой етін экспорттады. Негізгі бағыттар: Өзбекстан — 20,7 мың тонна сиыр еті және 13,9 мың тонна қой еті, БАӘ мен Иран — әрқайсысы 1,2 мың тонна қой еті. 2025 жылдың қаңтар-ақпан айларында сиыр және қой еті экспорты екі есеге өсті, шұжық өнімдерінің экспорты 2,7 % артты, ет консервілері – 3,6 есе көбейді [3].

Айта кету керек, мемлекет экспорттық әлеуетті арттыруға бағытталған стратегиялық міндеттерді белгілеу кезінде, әсіресе табиғатқа тәуелді экономика саласы ретінде аграрлық секторда ресурстарды географиялық тұрғыдан тиімді орналасқан аймақтарға бағыттауды ескеруі қажет. Қазақстан Республикасында осындай аймақтардың бірі – Түркістан облысы.

Түркістан облысы Қазақстан Республикасының оңтүстігінде орналасқан және екі көршілес мемлекет – Өзбекстан және Қырғызстанмен шекаралас келеді.

Түркістан облысы Өзбекстанның Навои, Жизақ, Сырдария және Ташкент облыстары сияқты бірнеше әкімшілік-аумақтық бірліктерімен тікелей шекараласады. Сондай-ақ, облыс Өзбекстан астанасы ө Ташкент қаласына географиялық жақын орналасқан. Қырғыз Республикасымен шекара Талас облысының аумағы арқылы өтеді және ұзындығы бойынша өзбек шекарасынан қысқа. Дегенмен, ол да трансшекаралық ынтымақтастықты қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Осылайша, Түркістан облысының халықаралық шекаралары оның Орталық Азиядағы сыртқы позициясын қалыптастырудың негізін құрайды.

Халықаралық азық-түлік саудасының қазіргі үрдістері экологиялық таза, сертификатталған және бәсекеге қабілетті ет өнімдеріне тұрақты сұраныстың бар екенін көрсетеді. Бұл жоғары аграрлық әлеуеті бар өңірлер үшін жаңа мүмкіндіктерге жол ашады. Мал шаруашылығына маманданған Түркістан облысы жаһандық жеткізу тізбектеріне интеграциялануға барлық алғышарттарға ие. Өңірлік компаниялар халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілікті сақтау мақсатында өнім мен қызмет сапасын арттыруға және өндірістік процестерді жетілдіруге ынталандырылуда [4].

Дегенмен, сыртқы нарықтарға шығу бірқатар институционалдық, логистикалық және технологиялық шектеулермен байланысты, ал оларды еңсеру кешенді тәсілді талап етеді.

Табиғи-климаттық жағдайлары қолайлы, мал шаруашылығы дамыған және агроөнеркәсіптік кешен инфрақұрылымы үнемі жетілдіріліп келе жатқан өңір ретінде Түркістан облысы ет өнімдерін экспорттауда Қазақстанның негізгі хабтарының біріне айнала алады. Алайда бұл әлеуетті іске асыру ішкі өндірістік мүмкіндіктер мен сыртқы нарықтық кедергілерді ескеретін жүйелі ғылыми-тәжірибелік талдауды қажет етеді.

Әдебиеттерге шолу. Соңғы онжылдықта урбанизацияның жедел қарқынына, экономикалық өсімге, индустрияландыруға, өмір салтының өзгеруіне және теңгерімді тамақтану туралы ақпараттандудың артуына байланысты етке деген сұраныс айтарлықтай өсті. Болжауларға сәйкес, бұл үрдіс алдағы жылдары да сақталуы мүмкін [5].

Әлемдік ғылыми әдебиетте ет өндірісі мен экспорт мәселелерімен көптеген зерттеушілер айналысып келеді, оның ішінде жоғары сапалы зерттеулер саны мен отандық авторлардың еңбектері де артып келеді. Зерттеулерді қазіргі өзектілігі мен географиялық тұрғыдан жүйелегенде мынадай жағдайлар айқындалады. Мысалы, С. Whitton et al. (2021) жұмысына сүйенсек, онда әлемдегі ет тұтыну үлгілері қарастырылып, дамыған экономикаларда өсім динамикасының төмендейтіні көрсетілген. Бұл өзгеріс

Қазақстанның, атап айтқанда зерттеліп отырған Түркістан облысының, ет өнімдері экспорттық стратегиясын күшейту қажеттігін негіздейтін аргументтерді күшейтеді [6].

Ет өндірісіндегі инновациялар мен олардың экспорт көлемінің ұлғаюына әсерін зерттейтін көптеген зерттеулер бар. Мысалы, А.К. Wardhana және R.T. Ratnasari (2022) жұмысы цифрлық технологияларды енгізу мен ауыл шаруашылығы экспорты көлемінің өсуі арасында статистикалық мәні бар байланыс бар екенін көрсетті. Алынған нәтижелер аграрлық секторды цифрландыруға инвестицияларды күшейтудің негізділігін дәлелдейді, себебі бұл шаралар өнімнің халықаралық нарықтағы тиімділігін және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді [7].

Сондай-ақ инновациялық технологиялардың рөліне Melnyk, V., Prokopenko, N. және Bazyvoliak, S. (2024) зерттеулерінде ерекше назар аударылады. Дамудың басым бағыттары ретінде өндірістік қуаттарды жаңарту және модернизациялау, импортталатын жемге тәуелділікті азайту, экспорттық арналарының кеңеюі мен әртараптандырылуы, сондай-ақ мал шаруашылығы мен өнімді қайта өңдеу процестеріне инновациялық технологияларды белсенді енгізу көрсетілген [8].

Отандық зерттеушілер Ibyzhanova, A., Rustenova, E., Jakupova, A., және Talapbayeva, G. (2022) Қазақстанның азық-түлік саласындағы экспорттық әлеуетін зерттеді. Авторлар ет өнімдерін шетел нарықтарына жеткізудің кеңейтудің перспективаларына назар аударып, сонымен қатар логистикалық инфрақұрылымды жетілдіру мен ұлттық сапа стандарттарын халықаралық талаптарға сәйкестендірудің маңыздылығын атап өтті [9].

G.K. Dambaulova et al. (2022) жұмысында Қазақстанның шошқа шаруашылығы саласының әлемдік нарықтағы экспорттық әлеуетіне арналған метаанализ ұсынылған. Авторлар саланың әрі қарай дамуына айтарлықтай әсер ететін бірқатар жүйелік шектеулерге назар аударады, оның ішінде эпизоотиялық қауіптер және мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіз деңгейі бар [10].

Жалпы, осы бағыттағы зерттеулерде мемлекеттік қолдаудың саладағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудегі негізгі фактор екенін атап көрсеткенімен, шағын және орта шаруашылықтардың оған қолжетімділігі әлі де шектеулі болып қалып отыр. Бұл олардың тұрақты дамуына және сыртқы нарықтарға шығу мүмкіндіктерін төмендетеді.

Теориялық тұрғыдан зерттеу өңірлік экспорттық әлеуетті дамыту және агроазық-түлік нарықтарының жаһандану жағдайындағы интеграциялық үдерістер тұжырымдамаларына негізделеді. Бұл тәсіл өңірдің халықаралық нарықтарға бейімделуін өндірістік тиімділік, сапа стандарттарына сәйкестік және жаһандық жеткізу тізбектеріне қатысу деңгейі арқылы бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар экспорттық бәсекеге қабілеттілік институционалдық және технологиялық факторлардың өзара ықпалы негізінде қарастырылады.

Ұсынылып отырған зерттеу ет өнімдерінің халықаралық сертификатталу деңгейін, инновациялық технологияларды енгізу дәрежесін, сондай-ақ отандық ет өндірісінің ішкі сұранысты қанағаттандыру қабілетін кешенді талдау арқылы сипатталады. Барлық негізгі факторлар Түркістан өңірінің экспорттық әлеуетін арттыру және оны әлемдік нарыққа интеграциялау тұрғысынан кешенді түрде қарастырылады. Жоғарыда аталған зерттеулерде экспорттық әлеует Қазақстанның барлық аумағы бойынша және оның әлемдік нарыққа шығу мүмкіндіктері тұрғысынан бағаланған. Сонымен қатар, зерттеудің ерекшелігін күшейту үшін CAGR (Compound Annual Growth Rate – орташа жылдық өсу қарқыны) көрсеткіші қолданылды, ол бұрынғы зерттеулерде өңірлік ет өндірісінің көлемін бағалауда сирек қолданылған. Интеграциялық үрдістер жаңа сапалық деңгейге шыққан, бұл өңірлендіру процесінің күшеюінде көрініс табады, сондықтан мақала контекстінде бұл зерттеудің өзектілігін және бірегейлігін көрсетеді [11].

Экспорттық бәсекеге қабілеттілікті зерттеу аясында мақалада Түркістан облысының ет өнімдерінің халықаралық нарықтағы позициясына әсер ететін негізгі факторлар анықталады: халықаралық сертификаттардың болуы және тағам өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігіне қатысты жаһандық стандарттардың сақталуы арқылы сауда серіктестері тарапынан сенімділіктің артуы және жаңа нарықтарға шығу мүмкіндігінің кеңеюі [12,13] мал шаруашылығы мен өнімді қайта өңдеу саласына инновациялық технологияларды енгізу арқылы өндіріс тиімділігі мен сапасын арттыру және тұрақты бәсекелік артықшылықтарды қамтамасыз ету [14]; сондай-ақ ет экспортының өсуінің ішкі нарыққа әсері, яғни өнімнің қолжетімділігінің төмендеуі және соңғы онжылдықта бағаның өсуі, бұл үрдістің алдағы уақытта да

сақталу ықтималдығы [15]. Осы факторларды кешенді талдау мақалада өңірдің экспорттық әлеуетін бағалау және нақты ұсыныстар әзірлеу мақсатында жүргізіледі.

Қазақстанда, әсіресе сиыр еті бағасына қатысты, халық арасында наразылықтың күшеюі байқалады. Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректеріне сәйкес, сиыр етінің орташа бағасы 3500–4300 теңге аралығында болғанымен, нақты бөлшек саудадағы бағалар бұл көрсеткіштерден жиі асып түседі [16].

Осы тенденцияның жағымсыз салдарын барынша азайту үшін — бұл тек Қазақстанға ғана емес, ет экспорттайтын барлық елдерге тән мәселе — ет экспортының даму перспективаларын Қазақстан Республикасының өңірлік контекстінде зерттеуді жалғастыру аса маңызды. Бұл, сондай-ақ, ішкі нарықты ет өнімдерімен қамтамасыз ету әлеуетіне қатысты жүйелендірілген ақпараттық база қалыптастыру тұрғысынан да маңызды.

Қазіргі таңда әлемдік нарықтағы ет өнімдеріне сұраныс жоғары күйінде сақталуда, алайда бұл саладағы бәсекелестік те қарқынды өсіп келеді. Осыған байланысты Түркістан облысының ет өнеркәсібін тиімді басқару, оның стратегиялық басымдықтарын айқындау, жоғары сапалы ет өнімдерін өндіру және экспорттық әлеуетті ұтымды пайдалану — мұның барлығы өңірдің тұрақты дамуына және бәсекелік артықшылықтарға қол жеткізуіне ықпал етеді.

Экспорттық әлеуетті бағалаудағы негізгі қиындықтардың бірі – сала бойынша шынайы әрі сенімді ақпараттық базаның жеткіліксіздігі. Көптеген әдістемелер көрсеткіштерді модельдеумен ғана шектеледі, ал есептеулердің нақты дереккөздері іс жүзінде көрсетілмейді. Бұл, өз кезегінде, ет өнеркәсібінің экспорттық әлеуетін тиімді бағалауға және нақты нәтижелерге қол жеткізуге кедергі келтіреді.

Осыған байланысты, мақалада Түркістан облысы ет өндірісінің экспорттық мүмкіндіктерінің кеңеюіне қатысты жалпы көрініс зерттеудің негізгі бөлімінде эмпирикалық тәсіл мен ет өндірісі саласындағы жетекші бизнес субъектілерінің дескриптивтік статистикасы негізінде талданады.

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

Зерттеуде қолданылатын әдістер. Зерттеудің әдіснамасы Түркістан облысының ет өнімдері өндірісінің ағымдағы жағдайын, экспорттық әлеуетін, халықаралық нарыққа интеграциялану механизмдерін және өңірлік даму үрдістерін кешенді талдауға бағытталған. Әдіснамалық негіз ретінде Қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қолданылып, олар зерттеу тақырыбының теориялық және әдістемелік базасын қамтамасыз етеді.

Зерттеу барысында сандық және сапалық әдістер кешенді түрде қолданылды. Эмпирикалық талдау республика көлемінде барлық санаттағы шаруашылықтарда сойылған мал мен құстың нақты көлемі, Түркістан облысының өндірістегі үлесі мен динамикасы (2020–2024 жж.) негізінде ет өндірісінің ағымдағы жағдайын сипаттау және өңірлік ерекшеліктерді бағалау үшін жүргізілді. Бұл тәсіл саланың құрылымдық ерекшеліктерін анықтауға және өңірлік айырмашылықтарды бағалауға қолайлы жағдай жасайды.

Экономикалық-статистикалық әдістер өңірлік өндіріс көлемінің уақыт бойынша өзгерісін анықтауға, салыстырмалы талдау жүргізуге және негізгі үрдістерді айқындауға ықпал етеді. Түркістан облысындағы кәсіпорындардың өндірістік әлеуеті, экспорттық бағдарлары, сертификаттау деңгейі және инновациялық белсенділігі дескриптивтік статистика арқылы бағаланды.

Өңірлік ет өндірісінің ұзақ мерзімді динамикасын бағалау үшін орташа жылдық өсім қарқыны (CAGR — Compound Annual Growth Rate) қолданылды. CAGR көрсеткіші көрсеткіштердің тұрақты өсу немесе төмендеу үрдістерін бағалауға, әртүрлі кезеңдер арасындағы салыстырмалы талдауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Аталған көрсеткіш келесі формула бойынша есептеледі [17]:

$$CAGR = \left(\frac{V_f}{V_i} \right)^{\frac{1}{n}} - 1 \quad (1)$$

Мұнда, V_f — кезең соңындағы мән;

V_i — кезең басындағы мән;

n — зерттеліп отырған жылдар саны.

Эмпирикалық база ретінде Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының ресми деректері (2020–2024 жж.), ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметтері, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ, «КазАгро» холдингі және салалық ақпараттық платформалардың материалдары қолданылды. Деректерді іріктеу кезінде олардың ресмилігі, қолжетімділігі, уақыттық тұрақтылығы және салыстырмалылығы негізгі таңдау критерийлері ретінде алынды.

Алынған мәліметтер Microsoft Excel бағдарламасында өңделіп, жүйеленді; негізгі үрдістер мен құрылымдық өзгерістер кестелер арқылы ұсынылды.

Сонымен қатар, зерттеуде пайдаланылған деректердің агрегатталған сипаты, шағын және орта шаруашылықтар туралы толық мәліметтің болмауы және өңірлік бөлшектеу деңгейінде кейбір көрсеткіштердің шектеулігі ескерілді. Бұл шектеулер нәтижелерді интерпретациялау барысында назарға алынды және зерттеудің жалпы ғылыми негізділігіне әсер етпейді. Алайда болашақ зерттеулерде микро-деңгейдегі, атап айтқанда шаруашылық субъектілері деңгейіндегі талдауды кеңейту қажеттілігін көрсетеді.

Нәтижелер және талқылаулар. Қазақстанда мал шаруашылығы саласы елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуімен қатар өңірлік экспорттық әлеуеттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Осы тұрғыда Түркістан облысының ет өнімдерін өндіруі мен өңдеуі республикалық деңгейдегі негізгі көрсеткіштердің бірі ретінде қарастырылады.

Зерттеудің эмпирикалық базасы Қазақстан Республикасы бойынша барлық санаттағы шаруашылықтарда сойылған немесе союға өткізілген мал мен құстың нақты көлемі жөніндегі ресми статистикалық деректерге негізделді. 2020–2024 жылдар аралығындағы деректерді талдау (кесте 1) мал мен құс етінің жалпы өндіріс көлемі салыстырмалы түрде тұрақты сақталғанымен, жыл сайынғы өсім қарқынының біркелкі болмағанын көрсетеді.

Кесте 1 – Қазақстан Республикасында 2020–2024 жылдар аралығында шаруашылықтардың барлық санаттары бойынша мал мен құстың сойылғаны немесе союға өткізілгені (сойыс салмақта), мың тонна

Көрсеткіштер	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.	2024 ж. өсім (2023 ж.салыстырғанда), %	CAGR, 2020–2024 (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Мал мен құстың шаруашылықта сойылғаны немесе союға өткізілгені, мың тонна	1168,6	1231,1	1240,6	1120,0	1168,7	+4,34 %	+0.002%
соның ішінде:							
ірі қара мал	521,8	540,2	533,3	399,34	429,4	+7,5 %	–5,12 %
қой менешкі	172,5	175,5	175,4	153,9	148,8	–3,31 %	–4,29 %
шошқа	87,5	83,7	78,3	55,4	50,2	–9,38 %	–12,48 %
жылқы	142,9	151,2	156,9	167,4	170,9	+2,0 %	+4,57 %
құс	236,5	272,6	288,7	335,7	360,0	+7,24 %	+11,07 %
түйе	7,3	7,7	8,1	8,1	9,4	+16,05 %	+6,52 %
Ескерту- [18] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған.							

1-ші кесте мәліметтері бойынша еліміздің соңғы 5 жылдар аралығында мал мен құстың сойылу көлемінің жалпы деңгейі салыстырмалы түрде тұрақты сақталғанымен, жыл сайынғы өсу қарқыны біркелкі болмады. Атап айтқанда, 2020 жылы жалпы сойыс салмағы 1168,6 мың тоннаны құраса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 1168,7 мың тоннаға ғана жеткен. Ал орташа жылдық өсім қарқыны (CAGR) 0,002% деңгейінде қалып, өндірістің стагнацияға жақын екенін және саланың экстенсивті даму шегіне жақындағанын көрсетеді.

Ірі қара малдың сойылу көлемі 2020 жылы 521,8 мың тонна болса, 2024 жылы 429,4 мың тоннаға дейін төмендеген, бұл көрсеткіштің жыл сайын орташа –5,12% төмендеу қарқынына сәйкес келеді. Мұндай динамика мал басының құрылымдық қысқаруымен қатар, экспортқа тірі мал шығарудың ар-

туы және жайылым ресурстарының деградациясымен түсіндіріледі, бұл өз кезегінде ішкі нарықтағы өндіріс көлемін төмендетуге әсер етті. Соңғы жылдары республиканың кейбір облыстарында мал індеттерінің таралуы мен санитарлық шектеулердің күшеюі мал шаруашылығына теріс әсер етті [18].

Қой мен ешкі етінің өндірісі де төмендеу үрдісін көрсетіп отыр: 2020 жылы 172,5 мың тоннадан 2024 жылы 148,8 мың тоннаға дейін қысқарып, CAGR –4,29% құрады. Бұл өзгерістер мал шаруашылығы құрылымындағы трансформациялар, ауыл тұрғындарының шаруашылық жүргізу үлгісінің өзгеруі мен өңірлік нарықтардағы сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігімен түсіндіріледі. Айта кету керек, қой және ешкі шаруашылығында заманауи технологиялардың жеткіліксіз енгізілуі өндірістік тиімділіктің төмендеуіне алып келіп, ішкі сұранысты қанағаттандыру деңгейін шектеп отыр [18].

Шошқа етінің сойылу көлемі соңғы бес жылда ең үлкен құлдырауға ұшыраған: 2020 жылғы 87,5 мың тоннадан 2024 жылы 50,2 мың тоннаға дейін төмендеген, бұл жылдық орташа –12,48% қысқару көрсеткішін білдіреді. Бұл құлдыраудың негізгі себебі ретінде COVID-19 пандемиясы кезінде өндірістік тізбектердің бұзылуы, санитарлық-ветеринарлық шектеулердің күшеюі және шошқа тұқымдарының эпизоотиялық жағдайының нашарлауы айқындалды. Бұл факторлар шошқа шаруашылығының құрылымдық әлсіздігін күшейтіп, оның нарықтық тұрақтылығын төмендетті [18].

Жылқы мен түйе етінің өндірісі соңғы бес жыл ішінде тұрақты өсу тенденциясын көрсетті. Жылқы етінің сойылу көлемі 2020 жылы 142,9 мың тоннадан 2024 жылы 170,9 мың тоннаға дейін артты, бұл көрсеткіш жылдық орташа өсу қарқыны +4,57%-ды көрсетті. Түйе етінің өндірісі де тұрақты өсіп, 7,3 мың тоннадан 9,4 мың тоннаға жетіп, жылдық орташа өсім +6,52% деңгейінде тіркелді. Бұл өсім негізінен өңірлердегі дәстүрлі мал шаруашылығының сақталуы, экспорттық мүмкіндіктердің кеңеюі және арнайы қолдау бағдарламаларының тиімділігімен байланысты. Осы кезеңде арнайы бағдарлама арқылы мал шаруашылығына инвестициялар мен субсидиялар бөлініп, өндірістің өсуі қамтамасыз етілді [18]. Аталған үрдіс дәстүрлі мал шаруашылығы сегментінің экспорттық әлеуеті жоғары екенін және оны мақсатты мемлекеттік қолдау арқылы әрі қарай дамыту мүмкіндігін көрсетеді.

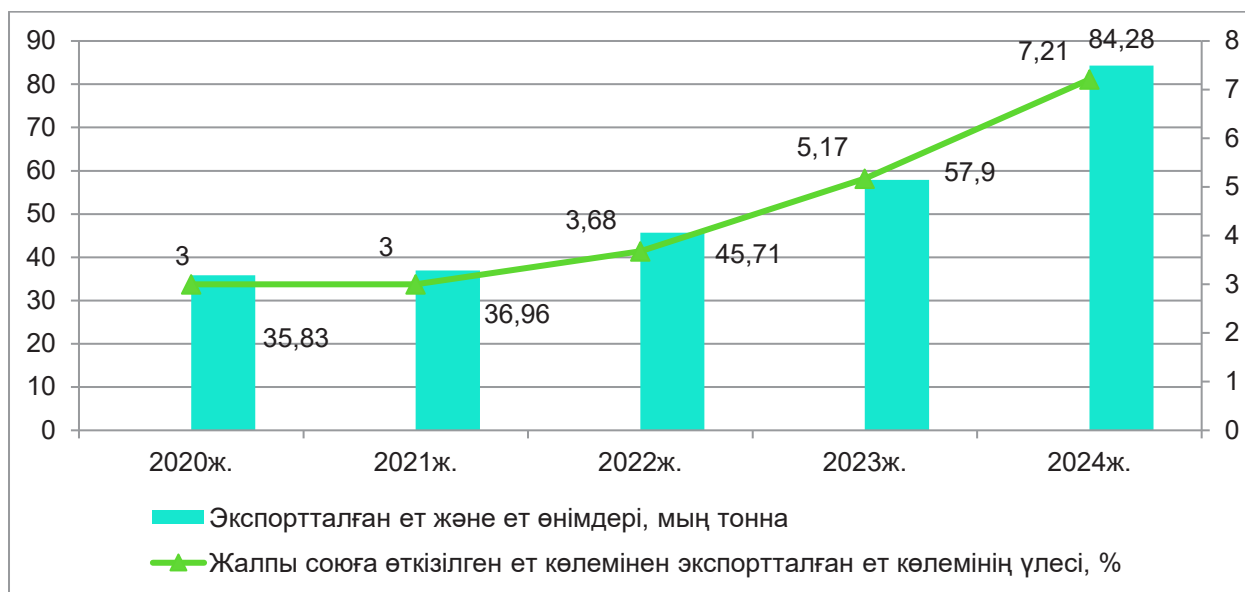
Құс етінің өндірісі қарқынды даму көрсетіп, оның көлемі 236,5 мың тоннадан 360,0 мың тоннаға дейін өсті, жылдық орташа өсім +11,07% деңгейінде болды. Мұндай жоғары өсімге құс етінің қолжетімділігі, тұтыну құрылымындағы үлесінің артуы және құс шаруашылығына мемлекеттік субсидиялар мен инфрақұрылымдық қолдау шараларының әсері зор болды. Бұл ретте құс шаруашылығындағы өндірістік өсім агроөнеркәсіптік кешендегі индустрияландыру деңгейінің артуымен және ішкі тұтыну құрылымының өзгеруімен тығыз байланысты [18].

Жалпы алғанда, мал шаруашылығы өндірісінің ішкі құрылымындағы әркелкі динамика Қазақстанда ет өнімдерінің экспорттық даму траекториясына құрылымдық және салалық тұрғыдан әркелкі әсер етуде, бұл экспорттық саясатты сегменттік тәсілмен қалыптастыру қажеттілігін айқындайды. Осыған байланысты Қазақстан Республикасынан экспортталатын ет және ет өнімдерінің серпінін талдау маңызды болып табылады.

Төмендегі диаграмма 2020–2024 жылдар аралығындағы елімізде экспортқа шығарылған ет көлемінің өзгерісін және оның жалпы сойылған ет көлеміндегі үлесін айқындайды (сурет-1). Әр түрлі ауқымдағы көрсеткіштерді бір мезгілде салыстыру мақсатында біріктірілген диаграммалар қолданылды. Төменде осы әдіс негізінде құрастырылған визуализация ұсынылған.

1-ші суретте көрсетілгендей, Қазақстан Республикасынан экспортталған ет және ет өнімдерінің көлемі 2020–2024 жылдар аралығында 35,83 мың тоннадан 84,28 мың тоннаға дейін өсіп, 2,3 есеге артты. Экспорт көлемінің өсуі көршілес елдермен сауда-экономикалық байланыстардың жандануымен, ветеринарлық талаптардың ішінара үйлестірілуімен және жекелеген өнім түрлеріне сыртқы сұраныстың артуымен байланысты.

Экспорттың жалпы сойылған ет көлеміндегі үлесі 2020 жылғы 3,0%-дан 2024 жылы 7,21%-ға дейін ұлғайды, бұл ет өндірісінің жалпы көлемі аса өзгермегенімен, өнімнің халықаралық нарыққа бағытталу деңгейінің айтарлықтай артқанын айғақтайды. Осылайша, Қазақстанда өндірілетін ет өнімдерінің бір бөлігі шетел нарықтарына экспортталып, экспорттық бағыттың тұрақты даму үрдісін көрсетеді.

Сурет 1 – Қазақстан Республикасында ет және ет өнімдерінің экспорт көлемі және оның жалпы сойылған ет көлеміндегі үлесі (2020–2024 жж.)

Ескерту - [18] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

2024 жылы Қазақстаннан 22,1 мың тонна сиыр еті және 17,5 мың тонна қой еті экспортталды. Экспорттың негізгі бағыттары Өзбекстан, Біріккен Араб Әмірліктері және Иран Ислам Республикасы болды. Нақтылай айтқанда, Өзбекстан Қазақстандық сиыр етінің негізгі тұтынушысы ретінде 20,7 мың тонна сиыр етін және 13,9 мың тонна қой етін импорттады. Одан басқа, Біріккен Араб Әмірліктері мен Иран Ислам Республикасына әрқайсысына 1,2 мың тоннадан қой етінің экспортталуы Қазақстан өнімдерінің жаңа нарықтарға біртіндеп ене бастағанын көрсетеді. Бұл деректер Қазақстан ет өнімдеріне деген сыртқы сұраныстың артқанын және өнімнің географиялық нарық ауқымының кеңейіп келе жатқанын көрсетеді[18]. Дегенмен экспорт құрылымының басым бөлігі әлі де шикізаттық сипатта қалып отыр, бұл ұзақ мерзімді кезеңде халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілікті шектеуі мүмкін. Осыған байланысты экспорт көлемінің өсуі саланың технологиялық жетілгенінен гөрі қолайлы нарықтық конъюнктураның әсерін көбірек көрсетеді.

Аталған үрдістер Қазақстандағы мал мен құс етін өндіру саласындағы аймақтық айырмашылықтарды тереңірек талдаудың өзектілігін арттырады. Осы тұрғыдан алғанда, өндірісті өңірлік бөліністе қарастыру Түркістан облысының ет өндірісіндегі нақты үлесі мен динамикасын бағалауға мүмкіндік береді (кесте-2).

Кесте 2 – Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша 2020–2024 жылдардағы шаруашылықтардың барлық санаттарындағы мал мен құстың сойылғаны немесе союға өткізілгені, мың тонна

ҚР өңірлері атауы	Жылдар					2024 ж. Респу-блика дағы үлесі (%)	CAGR, 2020–2024 (%)
	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.		
1	2	3	4	5	6	7	8
Қазақстан Республикасы	1168,6	1231,1	1240,6	1120,0	1168, 7	100,0%	+0.002%
Абай	-	-	102,5	83,7	84,6	7,24%	
Ақмола	99,7	126,8	128,4	136,1	134,7	11,52%	+7,81
Ақтөбе	82,6	81,9	73,8	76,1	57,8	4,94%	-8,53
Алматы	229,8	237,6	177,2	164,9	185,8	15,9%	-5,17
Атырау	28,9	29,8	30,7	31,5	27,3	2,33%	-1,41

ҚР өңірлері атауы	Жылдар					2024 ж. Респу-блика дағы үлесі (%)	CAGR, 2020–2024 (%)
	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.	2024ж.		
1	2	3	4	5	6	7	8
Батыс Қазақстан	51,9	52,7	54	57,8	54,3	4,65%	+1,13
Жамбыл	76,0	80,8	78,9	81,6	73,4	6,28%	-0,87
Жетісу	-	-	64,2	65,5	56,3	4,82%	
Қарағанды	85,4	88,3	68,6	69,4	57,9	4,95%	-9,25
Қостанай	59,6	62,7	52,7	54,0	39,2	3,45%	-9,94
Қызылорда	20,0	20,6	21,1	21,5	20,2	1,73%	+0,25
Маңғыстау	6,2	8,6	11,5	13,7	13,0	1,11%	+20,33
Павлодар	57,5	58,5	60,4	69,0	62,7	5,36%	+2,19
Солтүстік Қазақстан	60,5	61,0	64,4	65,6	42,7	3,65%	-8,34
Түркістан	128,5	132,9	129,7	116,6	130,3	11,15%	+0,35
Ұлытау	-	-	19,1	18,3	14,6	1,25%	
Шығыс Қазақстан	173,7	180,2	98,1	103,7	108,6	9,3%	-11,07
Астана қаласы	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4	0,03%	+41,42
Алматы қаласы	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4	0,03%	+41,42
Шымкент қаласы	8,1	8,6	5,0	5,7	4,5	0,38%	-13,66
Ескерту - [18,19] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған							

2-ші кесте мәліметтері бойынша Қазақстанда 2020–2024 жылдар аралығында мал мен құстың сойылған немесе союға өткізілген ет көлемінің орташа жылдық өсімі небәрі +0,002% құрады. Бұл көрсеткіш ұлттық деңгейде ет өндірісінің салыстырмалы түрде тұрақты екенін көрсеткенімен, өңірлік бөліністе айтарлықтай айырмашылықтар мен динамикалық ауытқулардың бар екенін аңғартады.

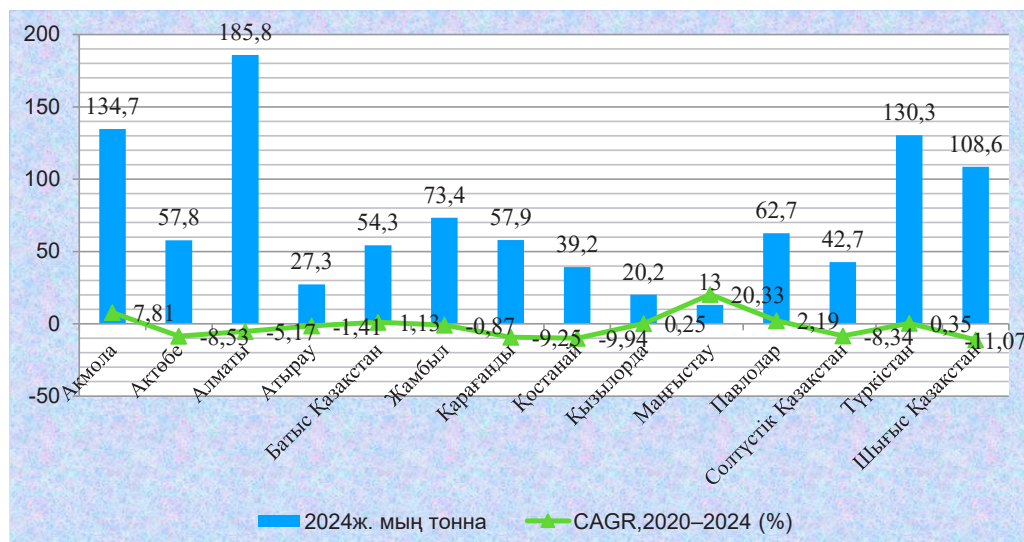
Өңірлер арасындағы өндірістік белсенділіктің біркелкі болмауы кейбір облыстарда өндіріс көлемінің өсуімен қатар, басқа өңірлерде кері динамиканың қалыптасуымен сипатталады. Мұндай айырмашылықтар өңірлердің табиғи-климаттық жағдайларымен, өндірістік инфрақұрылымының даму деңгейімен, мал шаруашылығына мамандану ерекшеліктерімен, сондай-ақ жергілікті нарықтағы сұраныс пен ұсыныс құрылымымен түсіндіріледі. Сондай-ақ, мемлекеттік қолдау шараларының тиімділігі мен инвестициялық белсенділік деңгейі де өңірлік өндіріс динамикасына тікелей ықпал ететін факторлар болып табылады.

Төменде келтірілген диаграммада еліміздің әрбір өңірі бойынша 2024 жылғы ет өнімдерінің нақты көлемі мен соңғы бесжылдықтағы CAGR (жылдық орташа өсім қарқыны) салыстырмалы түрде көрсетілген. Бұл диаграмма өңірлер арасындағы даму айырмашылықтары мен құрылымдық ауытқуларды айқын бейнелейді (сурет 2).

2024 жылғы Қазақстан Республикасы Статистика бюросының ресми деректеріне сәйкес, Алматы облысы республикадағы ең ірі ет өндіруші өңір болып қалып отыр. Облыста 185,8 мың тонна ет өндіріліп, бұл көрсеткіш жалпы республикалық өндірістің 15,9%-ын құрады. Алайда, жоғары өндірістік көлемге қарамастан, 2020–2024 жылдар аралығында орташа жылдық өсім қарқыны –5,17% деңгейінде қалып, ет өндірісінің біртіндеп төмендеу үрдісін көрсетеді. Бұл жағдай өндірістік әлеуеттің толық іске асырылмай отырғанын және саланың құрылымдық шектеулерге ұшырағанын білдіреді.

Керісінше, Маңғыстау облысы өндіріс көлемі жағынан салыстырмалы түрде төмен болғанымен (2024 жылы 13,0 мың тонна), орташа жылдық өсім қарқыны +20,33% көрсетіп, республикадағы ең жо-

ғары динамиканы көрсеткен өңір ретінде ерекшеленеді. Бұл өңірде өндірістің жедел өсуі жаңа инвестициялық жобалардың іске асырылуымен, өндірістік инфрақұрылымның жаңаруымен және нарықтық сұраныстың кеңеюімен байланысты.

Сурет 2 – Қазақстан өңірлері бойынша ет өнімдерінің өндіріс көлемі және жылдық өсім қарқыны (2020–2024 жж.)
Ескерту- [18,19] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған.

Өндіріс көлемі бойынша жоғары позицияда тұрған Шығыс Қазақстан (108,6 мың тонна), Ақмола (134,7 мың тонна), Жамбыл (73,4 мың тонна) және Павлодар (62,7 мың тонна) облыстарында өсім қарқынының төмен немесе теріс мәнде қалыптасуы өндірістің инерциялық сипатта дамып отырғанын көрсетеді. Ал Қарағанды, Қостанай, Солтүстік Қазақстан және Ақтөбе облыстарында ет өндірісінің айтарлықтай төмендеуі байқалады. Атап айтқанда, Қостанай облысында орташа жылдық өсім –9,94% құрап, 2024 жылы өңірдің республикалық өндірістегі үлесі небәрі 3,45% деңгейінде қалды.

Жалпы өңірлік талдау Қазақстанда айқын аумақтық теңсіздік бар екенін көрсетеді: бірқатар облыстарда өндіріс көлемі жоғары болғанымен, өсім динамикасы әлсіз немесе теріс, ал кейбір өңірлерде өндірістің бастапқы базасы төмен болғанымен, даму қарқыны жоғары. Бұл жағдай аграрлық саясаттың өңірлік ерекшеліктерге бейімделу деңгейінің жеткіліксіз екенін, сондай-ақ ресурстарды бөлу мен инвестициялық қолдаудың аумақтар бойынша асимметриялы сипатта жүзеге асырылып отырғанын айғақтайды. Осыған байланысты экспортқа бағытталған өндірістерді мақсатты қолдау және өңірлік мамандану саясатын күшейту қажеттілігі туындайды.

Осы тұрғыда Түркістан облысының орны ерекше. 2024 жылы облыс 130,3 мың тонна ет өндіріп, республикалық жалпы көлемнің 11,15%-ын қамтамасыз етіп, Ақмола облысынан аз ғана айырмашылықпен 3-орынға тұрақтады. Бұл өңірдің ауыл шаруашылығындағы өндірістік әлеуетін көрсеткенімен, орташа жылдық өсім қарқынының +0,35% деңгейінде қалуы өндірістің экстенсивті сипатта дамып отырғанын аңғартады.

Сонымен қатар, Түркістан облысының ерекшелігі оның экспортқа бағдарланған өндірістік құрылымында көрініс табады. 2025 жылдың алғашқы 7 айының қорытындысы бойынша облыста 112,8 мың тонна ет өндіріліп, республикалық көлемнің 11%-ы қамтамасыз етілді. Ең маңыздысы, ірі қара мал етінің шамамен 80%-ы және қой етінің 75%-ы Түркістан облысының үлесіне тиесілі болып отыр. Бұл көрсеткіштер өңірдің республикадағы жетекші экспорттық орталықтардың бірі екенін дәлелдейді [20].

Экспорттық әлеуетті арттыруда бордақылау алаңдары мен өндірістік кешендердің дамуы маңызды құрылымдық фактор болып табылады. Қазіргі уақытта Түркістан облысында 9183 ірі қара мал борда-

қылау алаңы жұмыс істейді, олардың ішінде 13 нысан 400–1000 бас малға, 22 нысан 1000 бас және одан жоғары мал қабылдауға қабілетті. Жалпы бордақыланатын мал саны шамамен 35 мың басты құрайды. Сонымен қатар, Сауран ауданында жылына 4000 тонна ет өндіруге арналған, 5000 басқа есептелген бордақылау алаңы іске қосылды (жоба құны – 1,5 млрд теңге) [20]. Арыс қаласында австралиялық технология негізінде ұйымдастырылатын бордақылау алаңының бірінші кезеңі 5 мың басқа арналған жобаны іске асыруды көздейді [21].

Өңірдегі экспорттық белсенділіктің артуын нақты кәсіпорындар қызметі де дәлелдейді. Атап айтқанда, «Тұран Агро Ет Сүт» АШӨК 8 ай ішінде Өзбекстанға 3500 тонна сиыр және 1560 тонна қой етін экспорттаған. «Қайып ата» ЖШС Өзбекстанға 2945 тонна сиыр еті мен 12 тонна қой етін, сондай-ақ Иран Ислам Республикасына 118 тонна қой етін жөнелтті. Бұдан бөлек, кәсіпорын Тәжікстанға 110 тонна ет экспорттау жөнінде келісімшартқа қол қойды [20].

Ет өнімдерінің халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруда сапа менеджменті жүйелері мен халықаралық сертификаттардың маңызы ерекше. Халықаралық стандарттарға сәйкестік (ISO, Halal, HACCP және т.б.) шетелдік серіктестер тарапынан сенімділікті арттырып қана қоймай, отандық өнімнің жаңа нарықтарға шығу мүмкіндігін кеңейтеді.

Осыған байланысты 3-кестеде Түркістан облысындағы ет өндіруші кәсіпорындардың сертификатталу деңгейі және олардың халықаралық интеграцияға дайындық әлеуеті ұсынылады. Бұл деректер өңірлік деңгейде экспортқа бағытталған өндірістің сапалық жағдайын кешенді бағалау құрал болып табылады.

Кесте 3 – Түркістан облысындағы ет өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың сертификатталу деңгейі және олардың халықаралық интеграциялық мүмкіндіктері

№	Кәсіпорын атауы	Сертификаттау түрі	Интеграциялық мүмкіндіктер (елдер / бағыттар)
1	«Қайып ата» ЖШС	Халал сертификаты, Қазақстан Халал Индустриясы Қауымдастығының куәлігі, HASP стандартына сәйкестік	Ресей, Өзбекстан, Иран, Тәжікстан, Қытай, БАӘ, Франция (PEGASE BVSP-пен келісім)
2	«Каркын-2030» ЖШС	HACCP, ISO 9001, Халал сертификаты, ЕАЭО сәйкестік декларациясы	Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан
3	«Nurym Group» (Нурым Group) ЖШС	Ветеринарлық рұқсаттар бар, ISO 22000	Өзбекстан, Иран
4	«ЮКО-ЭКО-FOOD» ЖШС	Ветеринарлық рұқсаттар бар, ISO 22000	Иран
5	«Ордабасы Құс» ЖШС	Халал сертификаты, экологиялық менеджмент, еуропалық сапа сертификаты	Ресей
6	«Turkestan et kombinaty» ЖШС	Халал сертификаты, QMDB Halal сертификаты	Катар
7	«Тұран Агро Ет-Сүт» АШӨК	Ветеринарлық рұқсаттар бар, ISO 22000	Узбекистан, Иран, Таджикистан
8	«Түркістан ет өнімдері» ЖШС	Ветеринарлық рұқсаттар	Ішкі нарықты қамтамасыз етеді.
9	«Ет Агро Манкент» АШӨК	Халал сертификаты	Ішкі нарық
10	«Бес Кара» ЖШС	Халал сертификаты	Ішкі нарық
11	«KAZ ECO MEAT» ЖШС	Халал сертификаты, экспортқа бағытталған өндіріс	Ішкі нарық, экспорт әлеуеті жоғары
12	«ADS Agro» ЖШС	Халал сертификаты	Ішкі нарық
13	«Мырзашөл құс» ЖШС	Халал сертификаты	Ішкі нарық

Ескерту - [22,23] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған.

3-кесте деректері көрсеткендей, Түркістан облысындағы ет өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың басым бөлігі Halal стандарттарына сәйкес сертификатталған. Бұл фактор өңірдің экспорттық географиясын кеңейту тұрғысынан айрықша маңызға ие, өйткені Таяу Шығыс пен Орталық Азия елдері нарықтарында халал талаптары өнімді өткізуге қойылатын негізгі шарттардың бірі болып табылады. Халал сертификатының болуы отандық өнімдерге осы нарықтарда институционалдық сенімділік қалыптастырып, экспорттық сұранысты арттырады. Сонымен қатар, бірқатар жетекші кәсіпорындарда

халықаралық сапа менеджменті жүйелерінің енгізілуі өңірдің экспорттық әлеуетін күшейтетін маңызды фактор ретінде көрінеді.

Атап айтқанда, «Қайып ата» ЖШС және «Каркын-2030» ЖШС сияқты кәсіпорындар халықаралық сапа стандарттарына және өңірлік сертификаттарға ие бола отырып, бірнеше шет мемлекетпен тұрақты экспорттық байланыстар орнатқан[24]. Бұл сертификаттар өнім сапасы мен қауіпсіздігінің халықаралық талаптарға сәйкестігін қамтамасыз етіп, аталған кәсіпорындардың жаһандық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Экспортқа бағытталған кәсіпорындарда ISO 22000 стандарттарының енгізілуі мен ветеринарлық рұқсаттардың болуы азық-түлік қауіпсіздігіне қойылатын талаптардың толық сақталуын қамтамасыз етеді. Бұл өз кезегінде шетелдік сауда серіктестері тарапынан сенімділікті арттырып, жаңа нарықтарға шығу жолдарын кеңейтеді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, сертификатталған кәсіпорындарда транзакциялық тәуекелдер төмендеп, ұзақ мерзімді экспорттық келісімшарттар жасау ықтималдығы жоғары болады.

Алайда, өңірдегі бірқатар кәсіпорындар тек ішкі нарыққа бағдарланып, халықаралық сертификаттарға ие емес. Бұл олардың экспорттық әлеуетін шектеп, халықаралық нарықтарға шығуын тежейтін негізгі факторлардың бірі болып отыр. Мұндай жағдай өндірістің технологиялық деңгейінің жеткіліксіздігімен, сертификаттау шығындарының жоғары болуымен және институционалдық қолдау тетіктерінің шектеулі қолданылуымен байланысты. Осыған орай, экспортқа бағдарланған кәсіпорындар үшін сапа стандарттарын әртараптандыру, халықаралық талаптарға бейімделу және тәуекелдерді басқару жүйелерін енгізу стратегиялық маңызға ие.

Ет өнімдерінің экспорттық бәсекеге қабілеттілігін арттыруда инновациялық технологиялардың рөлі ерекше. Түркістан облысындағы бірқатар ет өндіруші кәсіпорындар өндірістік процестерді автоматтандыру, сапаны цифрлық бақылау жүйелерін енгізу және өңдеу технологияларын жетілдіру арқылы өндірістік қуаттарын арттыруда. Бұл технологиялар өнім сапасын жақсартуға, өндіріс тиімділігін арттыруға және экспортқа бағытталған өнім көлемінің өсуіне ықпал етеді.

Аталған кәсіпорындардың инновациялық технологияларды қолдану деңгейі мен өндірістік әлеуеті 4-кестеде егжей-тегжейлі көрсетілген. Кесте деректері инновациялық шешімдерді енгізген кәсіпорындардың халықаралық нарықтарға бейімделу деңгейі жоғары екенін және олардың экспорттық әлеуетінің айтарлықтай артып отырғанын көрсетеді. Осылайша, инновациялар мен сапа менеджменті жүйелерінің өзара ықпалдасуы Түркістан облысының ет өнімдерін халықаралық агроазық-түлік тізбектеріне интеграциялау мүмкіндігін күшейтетін маңызды факторлардың бірі ретінде қалыптасып отыр.

Кесте 4 – Түркістан облысындағы ет өндіруші кәсіпорындардың инновациялық технологияларды қолдануы және өндірістік әлеуеті

№	Кәсіпорын атауы	Қызметі	Инновациялық технологиялар сипаттамасы	Өндірістік қуаты
1	«Қайып ата» ЖШС	Етті өңдеу, консервілеу; ірі қара өсіру	Мал сою процесі неміс технологиясына негізделген, өндіріс үдерісі австралиялық стандарттар мен инновациялық басқару жүйесіне сай	30 тонна/ тәулігіне
2	«Каркын-2030» ЖШС	Шұжық және ет деликатестері өндірісі	Жабдықтары Германия және Австриядан: MULTIVAC, SEPP HUGGENMULLER, Laska GmbH, Handtmann, MATIMEX	50 тонна/ тәулігіне
3	«Nurym Group»(Нұрым Group) ЖШС	Етті өңдеу	Австралиялық технология бойынша ет және жануарлар қалдықтарын терең өңдеу	5000 тонна/ жылына
4	«ЮКО-ЭКО-FOOD» ЖШС	Етті көтерме сату және өңдеу, консервілеу	Мал сою неміс технологиясымен жүзеге асады	3000 ұсақ мал және 200 ірі қара/ тәулігіне
5	«Ордабасы Құс» ЖШС	Асыл тұқымды құс өсіру, балапан өндіру	Балапан өсіру және бордақылау процесі автоматтандырылған	8110 тонна/ жылына (тірі салмақта)
6	«Turkestan et kombinaty» ЖШС	Етті өңдеу және консервілеу	Өндіріс процесі толық автоматтандырылған	1500 тонна/ жылына

7	«Тұран Агро Ет-Сүт» АШӨК	Мал шаруашылығы, экспортқа бағытталған ет өндірісі	Фермерлік шаруашылықтарды біріктіру арқылы басқаруда инновациялық модель енгізілген	Нақтыланбаған (жылдық табысы – 17 млн теңге)
8	«Түркістан ет өнімдері» ЖШС	Мал шаруашылығы және етті өңдеу	Шұжық өндірісінде жаңа технологиялар қолданылады	30 тонна/ тәулігіне
9	«Ет Агро Манкент» АШӨК	Етті өңдеу және консервілеу	Интеграцияланған фермерлік жүйе — толық өндірістік цикл арқылы басқару	300–500 тонна/ жылына
10	«Бес Кара» ЖШС	Ірі кара және ұсақ мал өсіру, ет және құс етін өңдеу	Бордақылау алаңын кеңейту арқылы қуатты арттыруға бағытталған	2500 бас/ жылына
11	«KAZ ECO MEAT» ЖШС	Мал бордақылау, ет өңдеу және өндіру	Беларусь, Қытай және Түркия жабдықтары; қан мен сүйек қалдықтарын өңдеу арқылы қалдықсыз технология енгізілген	10 000 тонна/ жылына
12	«ADS Agro» ЖШС	Етті өңдеу және консервілеу	Асыл тұқымды жылқы етін өңдеу барысында санитарлық талаптарға сай технология қолданылады	Нақтыланбаған
13	«Мырзашөл құс» ЖШС	Құс етін өндіру	Автоматтандырылған жем және су беру жүйесі; экологиялық таза өнім өндіру	5000 тонна/ жылына
Ескерту - [23,24] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған				

4-кестеде келтірілген деректер Түркістан облысындағы ет өндіруші кәсіпорындардың инновациялық технологияларды қолдану деңгейі мен өндірістік қуаттарын кешенді бағалауды қамтамасыз етеді. Өңірдегі ірі кәсіпорындар заманауи жабдықтар, автоматтандырылған басқару жүйелері және сапаны бақылаудың цифрлық тетіктерін енгізу арқылы өндіріс тиімділігін арттыруға, өнім сапасын жақсартуға және өндіріс көлемін ұлғайтуға ұмтылуда. Бұл үрдістер облыстың ет өнімдерінің халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін күшейтіп, экспорттық әлеуетінің өсуіне алғышарт қалыптастырады.

Түркістан облысындағы ет өңдеу кәсіпорындары инновациялық технологияларды енгізу және өндірістік әлеуетті арттыру бағытында белгілі бір ілгерілеушілікке қол жеткізген. Алайда бұл үрдіс әлі де жекелеген кәсіпорындар деңгейінде шоғырланған. Өңірдің экспорттық мүмкіндіктерін толық іске асыру үшін технологиялық жаңғыртуды барлық өндірістік субъектілерге кеңейту, техникалық стандарттарды біріздендіру және халықаралық талаптарға сәйкестікті жүйелі түрде қамтамасыз ету қажет.

Қазіргі жаһандық нарықта техникалық күрделілігі жоғары, терең өңделген өнімдерге сұраныстың артуы ет экспорты құрылымын қайта қарастыру қажеттілігін туындатады. Осыған байланысты Түркістан облысында жоғары қосылған құны бар өнімдерді өндіру бағытын дамыту өзекті болып табылады. Мұндай өнімдерге етті терең өңдеу өнімдері, консервілер, ет деликатестері, вакуумдық ораудағы дайын тағамдар және арнайы диеталық бағыттағы өнімдер жатады. Бұл өнімдердің экспорттық бағасы жоғары болып, өңір экономикасының кірістілігін арттыруға қолайлы жағдай жасайды.

Жоғары қосылған құны бар өнімдерді өндіруді дамыту экспорттық әлеуетті күшейтумен қатар, отандық өндірістің экономикалық тиімділігін арттырып, өндірістік қуаттардың жүктемесін ұлғайтады. Сонымен бірге, кәсіпорындардың технологиялық деңгейін көтеру арқылы жаңа халықаралық нарықтарға шығу мүмкіндіктері кеңейеді.

Осы мақалада анықталған маңызды мәселелердің бірі – ет өнімдері экспортының ұлғаюының ішкі нарықтағы тұтыну құрылымына және азық-түлік қауіпсіздігіне ықпалы. Соңғы жылдары Қазақстанда, оның ішінде Түркістан облысында ет экспортының өсуі байқалғанымен, бұл үрдіс ішкі нарықтағы өнім қолжетімділігі мен баға тұрақтылығына белгілі бір деңгейде қысым түсіріп отыр. Әсіресе, әлеуметтік тұрғыдан осал топтар мен ауылдық аумақтарда тұтынушылар үшін ет өнімдерінің қымбаттауы тұтыну көлемінің төмендеу қаупін арттырады.

Бұл мәселе халықаралық тәжірибеде де кеңінен қарастырылған. Мысалы, Бразилия, Аргентина және Үндістан сияқты ірі ет экспорттаушы елдерде агроөнеркәсіптік саясат экспорттық мүдделер мен ішкі нарық қажеттіліктері арасындағы тепе-теңдікті сақтауға бағытталған. Аталған мемлекеттерде шикізаттық ет экспортына экспорттық квоталар, уақытша шектеулер немесе салықтық реттеу тетіктері қолданылып, ішкі нарықты азық-түлікпен тұрақты қамтамасыз ету басымдық ретінде қарастырылады [25].

Қазақстан жағдайында да осындай теңгерімді сақтау өзекті. Осы тұрғыда қайта өңделген, жоғары қосылған құны бар өнімдердің экспортын ынталандыру, ал шикізат түріндегі негізгі ет өнімдерінің ішкі нарықтағы қолжетімділігін сақтау тиімді саясаттық шешім болып табылады. Мұндай тәсіл, бір жағынан, халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілікті арттырса, екінші жағынан, елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің бір тетігіне айналады [26].

Осылайша, аграрлық саясатта ішкі нарықты тұрақты ет өнімдерімен қамтамасыз ету мен экспорттық тиімділікті үйлестіру стратегиялық маңызы бар міндеттердің қатарына жатады. Бұл мәселені шешу экономикалық тиімділікті ғана емес, ет өнімдерінің әлеуметтік маңызын ескеретін кешенді тәсілді талап етеді.

Түркістан облысы мал шаруашылығы мен ет өнімдерін өндіру саласында жоғары экспорттық әлеуетке ие. Алайда бұл әлеуеттің толық іске асуы технологиялық жаңғыртуды кеңейтуге, халықаралық сапа стандарттарына жүйелі түрде бейімделуге және кәсіпорындардың инновациялық мүмкіндіктерін арттыруға тікелей байланысты. Сонымен қатар, экспорт пен ішкі нарық мүдделерін үйлестіру арқылы баға тұрақтылығы мен өнім қолжетімділігін сақтауға бағытталған жүйелі шараларды іске асыру қажет. Осындай жағдайда Түркістан облысын Қазақстанның ет экспорты бойынша жетекші өңірлерінің біріне айналуына нақты алғышарттар қалыптасады.

Экспорттық бәсекеге қабілеттілікті кешенді бағалау мақсатында Түркістан облысының ет өнімдері экспортының өсуін тежейтін негізгі факторлар айқындалып, олардың топтастырылған түрі 3-суретте ұсынылған.

Сурет 3 – Түркістан облысының ет өнімдері экспортының өсу қарқынын тежейтін негізгі факторлар
Ескерту- сызба авторлармен құрастырылған

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Түркістан облысының Қазақстандағы ет өнімдерін өндіру мен экспорттауда стратегиялық маңызы жоғары өңірлердің бірі екенін дәлелдейді. Өндіріс көлемі мен экспорттағы үлесінің жоғары болуы облыстың агроөнеркәсіптік әлеуетін айқындағанымен, бұл позицияны ұзақ мерзімді перспективада сақтау және тұрақты өсімді қамтамасыз ету үшін бірқатар құрылымдық және институционалдық кедергілерді жүйелі түрде еңсеру қажет екені анықталды.

Жалпы өндіріс көлемі мен экспорттағы жоғары үлесі облыстың стратегиялық маңызын айқындағанымен, бұл позицияны сақтап қалу және тұрақты өсімді қамтамасыз ету үшін бірқатар кедергілер жойылуы тиіс:

1. Өңдеу және қайта өңдеу мүмкіндігінің жеткіліксіздігі. Қазіргі уақытта бордақылау алаңдары бар, алайда терең өңдеу инфрақұрылымы жеткіліксіз. Бұл экспорт құрылымында шикізаттық өнімдердің

басымдығына әкеліп, қосылған құны жоғары өнімдер үлесінің төмен болуына себеп болып отыр. Осыған байланысты жаңа өңдеу кешендерін дамыту және қолданыстағы өндірістерді жаңғырту стратегиялық басымдық ретінде қарастырылуы тиіс.

2. Сапа стандарттары мен сертификаттау мәселелері. Кейбір ірі кәсіпорындар HACCP, ISO 22000, ISO 9001 және Halal стандарттарына сәйкес келсе, өңірдегі көптеген өндірістік субъектілер жаһандық талаптарға бейімделмеген. Бұл жағдай халықаралық нарықтарға шығу мүмкіндігін төмендетіп, экспорттық тәуекелдерді арттырады. Сондықтан сапа менеджменті жүйелерін кеңінен енгізу және сертификаттауды институционалдық қолдау тетіктерімен күшейту қажет.

3. Логистика мен экспорттық шектеулер. Шекарадағы санитарлық, фитосанитарлық талаптардың күрделілігі, экспорт рұқсаттарының кешіктірілуі және «салқын тізбек» (cold chain) инфрақұрылымының дамымауы – өнімді уақтылы жеткізуге кедергі келтіреді. Бұл тұрғыда көлік-логистикалық инфрақұрылымды жаңғырту және экспорттық рәсімдерді цифрландыру өзекті болып табылады.

4. Қаржылық қолдау мен инвестиция тапшылығы. Сертификация, жаңғырту және жаңа жобалар үшін қаржыландыру жеткіліксіз. Аграрлық секторға бағытталған субсидиялар мен жеңілдетілген несиелер көлемін арттыру қажеттілігі туындап отыр.

5. Баға тұрақсыздығы және ішкі нарыққа ықпал. Экспорттың артуы ішкі нарықта бағаның өсуіне себеп болып, тұтынушылар үшін қолжетімділікті төмендетеді. Бұл жағдай экспорттық саясат пен ішкі нарықты қорғау тетіктері арасында тепе-теңдікті сақтаудың маңыздылығын көрсетеді. Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, қайта өңделген, жоғары қосылған құны бар өнімдердің экспортын ынталандыру, ал негізгі шикізаттық өнімдерінің ішкі нарықтағы қолжетімділігін сақтау тиімді шешім ретінде ұсынылады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері Түркістан облысының өнімдерін халықаралық нарықтарға интеграциялау мүмкіндігі жоғары екенін, алайда бұл әлеуеттің толық іске асуы технологиялық жаңғырту, сапа стандарттарына бейімделу, логистикалық инфрақұрылымды дамыту және экспорт пен ішкі нарық мүдделерін үйлестіру саясатына тікелей байланысты екенін көрсетеді. Осы бағыттар бойынша жүйелі шаралар қабылданған жағдайда, Түркістан облысын Қазақстанның өнім экспортындағы жетекші әрі тұрақты дамушы өңірлерінің біріне айналдыруға нақты негіз қалыптасады.

Сонымен қатар, өңірде жаңа өндірістік нысандардың іске қосылуы Қазақстандағы өнім өңдеу саласының дамып келе жатқанын көрсетіп, ел экономикасын әртараптандыру және шикізаттық емес экспортты дамыту стратегиясының іске асуына елеулі үлес қосады. Бұл үрдіс жаһандық экономикалық тұрақсыздық пен азық-түлікке әлемдік сұраныстың өсуі жағдайында ерекше өзектілікке ие.

ҚОРЫТЫНДЫ

Түркістан облысы өнімдерінің өндірісі мен экспорты бойынша республика көлемінде жетекші өңірлердің біріне айналғанымен, оның жаһандық нарықтағы позициясын орнықтыру және кеңейту үшін жүйелі әрі ғылыми негізделген стратегиялық бағыттарды жүзеге асыру қажет. Осы орайда халықаралық тәжірибелер мен ішкі нарық ерекшеліктерін ескере отырып, аймақтың халықаралық агроөнім саудасындағы позициясын нығайтуға бағытталған негізгі стратегиялық мүмкіндіктерді ұсынылады:

1. Экспортқа дайындық деңгейін бағалайтын көрсеткіштер жүйесін қалыптастыру. Іске асыру кезеңі: орта мерзімді (2026-2028 жж.).

Өңірлік кәсіпорындардың халықаралық нарыққа шығу әлеуетін жүйелі бағалау үшін экспорттық дайындық индексі енгізу ұсынылады. Бұл индекс келесі көрсеткіштерге негізделуі тиіс:

- өндірістік қуат және қайта өңдеу деңгейі;
- халықаралық сапа стандарттарына сәйкестік (мысалы, HACCP, ISO, Halal);
- логистикалық қолжетімділік (инфрақұрылым мен өткізу мүмкіндіктері);
- шетел нарықтарына шығу мүмкіндігі және алдыңғы экспорттық тәжірибе.

Мұндай индекс кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін салыстырмалы түрде бағалап, стратегиялық қолдауды нақты бағыттауға мүмкіндік береді.

2. Нарықты әртараптандыру стратегиясы: жаңа нарықтарға шығу. Іске асыру кезеңі: орта мерзімді (2027-2029жж.) кезеңнің негізгі міндеттері ретінде айқындалады.

Қазіргі таңда Түркістан облысының ет өнімдері негізінен көрші мемлекеттерге (Өзбекстан, Иран, Тәжікстан) экспортталады. Болашақта экспорттық бағыттарды кеңейтіп, Таяу Шығыс, Орталық және Оңтүстік Азия, Парсы шығанағы, Еуропа нарықтарына жүйелі түрде шығу мүмкіндігі бар. Бұл үшін:

- сауда-экономикалық келісімдер жасау;
- тарифтік емес кедергілерді жою (ветеринарлық, фитосанитарлық талаптар);
- өңірлік маркетинг стратегияларын әзірлеу (брендинг, ақпараттық-имидждік қолдау) ұсынылады.

3. Қосылған құны жоғары ет өнімдерін дамыту. Іске асыру кезеңі: ұзақ мерзімді (2026-2031жж.) стратегиялық мақсат ретінде анықталды.

Халықаралық нарықта шикізат емес, өңделген және жоғары қосылған құны бар өнімдерге сұраныс жоғары. Осы орайда облыста деликатес өнімдері, консервіленген ет, вакуумдық ораудағы дайын өнімдер, диеталық бағыттағы ет тағамдары өндірісін кеңейту стратегиялық басымдыққа ие. Бұл бағытта:

- кәсіпорындарға инновациялық технологияларды енгізуге қолдау көрсету;
- етті терең өңдеу жобаларына гранттық немесе субсидиялық қаржыландыру ұсыну;
- ғылыми-зерттеу және сынақ орталықтарын құру қажет.

4. Өндірістік инфрақұрылымды жетілдіру және логистикалық кедергілерді жою. Іске асыру кезеңі: қысқа және орта мерзімді (2026-2028 жж.) кезеңдегі негізгі міндеттер ретінде белгіленді.

Халықаралық нарыққа тұрақты экспорт үшін суық тізбек (тоңазытқыш жүйелері), тасымалдау желісі, шекаралық инфрақұрылым мен ветеринарлық бақылау жүйесі сапалы деңгейде болуы тиіс. Ұсынылатын іс-шаралар:

- өнімді сақтау мен жеткізуге арналған тоңазытқыш қоймаларын кеңейту;
- шекаралық кеден және ветеринарлық рәсімдерді цифрландыру;
- экспорттық логистиканы тиімді ұйымдастыру үшін халықаралық көлік дәліздеріне (Түркістан – Иран – Парсы шығанағы бағыты, Қытай – Орталық Азия дәлізі) интеграциялану.

5. Сапа менеджменті және өндірістік бақылау (traceability) жүйесін енгізу. Іске асыру кезеңі: орта мерзімді (2027-2029жж.).

Соңғы жылдары әлемдік нарықтарда өнімнің шыққан жерін анықтау, өндіріс тізбегіндегі ашықтық және санитарлық қауіпсіздік талаптары күшейіп отыр [27].

Осыған байланысты Түркістан облысында:

- цифрлық бақылау жүйесін (traceability) енгізу (QR код, электронды ветеринарлық құжаттар);
- малдың тууынан бастап өңделіп, экспортқа дейінгі жолын тіркейтін сандық дерекқор жүйесін қалыптастыру;
- өндірістік кәсіпорындарды халықаралық сапа сертификаттарымен қамтамасыз ету (ISO 22000, Global GAP, Halal, т.б.).
- Аймақта тәуелсіз, жеке ветеринарлық зертханаларды енгізу, сондай-ақ сертификатталған, шетелдік зертханалардың осы салаға кіруіне мүмкіндік беру.

6. Экологиялық тұрақтылық және климаттық бейімделу стратегиясы. Іске асыру өңірдің ұзақ мерзімді (2027-2032жж.) экспорттық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін маңызды факторлар ретінде анықталды.

Жаһандық экспорт нарықтарында экологиялық тұрақтылық пен азық-түлік қауіпсіздігіне жауапкершілік маңызды рөл атқарады [28].

Түркістан облысында:

- жайылымдардың экологиялық жағдайын жақсарту;
- жем-шөп өндірісінің тиімділігін арттыру және әртараптандыру;
- мал басын климаттық өзгерістерге бейімдейтін селекциялық жұмыстар жүргізу;
- жасыл стандарттарға (Green Deal, Carbon-neutral production) бейімделу бойынша арнайы бағдарламалар қажет.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Түркістан облысының ет өнімдерін халықаралық нарықтарға интеграциялау әлеуеті жоғары, алайда бұл әлеуеттің толық іске асуы кезең-кезеңімен жүзеге асырылатын стратегиялық шараларға тәуелді. Облыстың экспорттық бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін өндірістік процестерді автоматтандыру, сапа менеджментін халықаралық стандарттарға сәйкестендіру, логистика-

лық инфрақұрылымды дамыту, ветеринарлық бақылау жүйесін толық цифрландыру және инновациялық технологияларды енгізу қажет. Осы бағыттағы шаралар институционалдық жаңғыру, технологиялық жетілдіру және тұрақты даму қағидаттарына сәйкес жүргізілсе, Түркістан облысы агроөнеркәсіп кешенінде экспортқа бағдарланған стратегиясын нығайтып, Қазақстанның жаһандық ет нарығындағы бәсекеге қабілетті және ұзақ мерзімді ойыншыларының біріне айналуға нақты негіз жасайды.

Мақаланың ғылыми жаңалығы өңірлік деңгейде ет өнімдерінің экспорттық әлеуетін кешенді бағалауда құрылымдық талдау тәсілін қолдануымен және CAGR (орташа жылдық өсу қарқыны) көрсеткішін аналитикалық құрал ретінде пайдаланумен сипатталады. Сонымен қатар, зерттеуде Түркістан облысының ет өндірісі мен экспорт динамикасы алғаш рет өндірістік құрылым, сертификаттау деңгейі, логистикалық шектеулер және ішкі нарыққа ықпал ету факторлары өзара байланыста қарастырылып, жүйелі түрде талданды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Pilinkiene V. Trade openness, economic growth and competitiveness. The case of the central and eastern European countries. // *Inžinerine Ekonomika*. – 2016. – Vol. 27. – P. 185–194.
2. Mizik T. Agri-Food Trade Competitiveness: A Review of the Literature// *Sustainability*. – 2021. – Vol. 13. – Article 11235.
3. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі. Рост производства мяса в Казахстане: уверенная динамика развития отрасли [Электронды ресурс] // eGov.kz [web-сайт]. – 2024. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/988834?lang=ru> (қаралған күні: 14.10.2025).
4. Bierut B.K., Kuziemska-Pawlak K. Competitiveness and export performance of CEE countries// *Eastern European Economics*. – 2017. – Vol. 55. – P. 522–542.
5. OECD & FAO. OECD-FAO Agricultural Outlook 2017–2026 [Электрондық ресурс] // OECD Publishing[web-сайт]. – 2017. – URL: <https://www.oecd.org/agriculture/oecd-fao-agricultural-outlook/> (қаралған күні: 14.10.2025).
6. Whitton C., Bogueva D., Marinova D., Phillips C.J.C. Are we approaching peak meat consumption? Analysis of meat consumption from 2000 to 2019 in 35 countries and its relationship to gross domestic product // *Animals*. – 2021. – Vol. 11, № 12. – Article 3466.
7. Wardhana A.K., Ratnasari R.T. Impact of agricultural land and the output of agricultural products moderated with internet users toward the total export of agricultural product in three Islamic South East Asian countries // *Iqtishodia Journal of Islamic Economics*. – 2022. – Vol. 7, № 2. – P. 11–20.
8. Melnyk V., Prokopenko N., Bazyvoliak S. Contemporary trends in broiler meat production in North America: A literature review // *Animal Science and Food Technology*. – 2024. – Vol. 15, № 4. – P. 102–119.
9. Ibyzhanova A., Rustenova E., Jakupova A., Talapbayeva G. Food market of the Republic of Kazakhstan: Export opportunities // *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*. – 2022. – Vol. 3, № 65. – P. 60–76..
10. Dambaulova G.K., Lilimberg S.I., Madin V.A., Abdrakhmanova G.T. Meta-analysis of the potential of Kazakhstani pork in the global market of meat products: Problems and prospects // *Veterinary World*. – 2022. – Vol. 15, № 11. – P. 2705–2714.
11. Bazaluk O., Yatsenko O., Reznikova N., Bibla I., Karasova N., Nitsenko V. International integration processes influence on welfare of country // *Journal of Business Economics and Management*. – 2022. – Vol. 23, № 2. – P. 382–398.
12. Harvey D., Hubbard C., Gorton M., Tocco B. How competitive is the EU's agri-food sector? An introduction to a special feature on EU agri-food competitiveness competitiveness // *Journal of Agricultural Economics*. – 2017. – Vol. 68. – P. 199–205.
13. Oltra-Mestre M.J., Hargaden V., Coughlan P., Segura-García del Río B. Innovation in the Agri-Food sector: Exploiting opportunities for Industry 4.0// *Creativity and Innovation Management*. – 2021. – Vol. 30. – P. 198–210.
14. Pawlak K. Competitiveness of the EU Agri-Food Sector on the US Market: Worth Reviving Transatlantic

Trade? // Agriculture. – 2022. – Vol. 12. – Article 23.

15. Ayyub R.M., Bilal M., Ahmed M. Meat prices hikes and its forecasting in Pakistan // The Journal of Animal and Plant Sciences. – 2011. – Vol. 21, № 2. – P. 256–259.

16. Қазақстан Республикасы Сауда және интеграция министрлігі. Цены на продукты: министр заявил о жёстких мерах [Электронды ресурс] // Tengrinews.kz. [web-сайт]. – 2025. – URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tsenyi-na-produktyi-ministr-zayavil-o-jstkih-merah-581293/ (қаралған күні: 14.10.2025).

17. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Principles of corporate finance. 13th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2020.

18. Ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы [Электронды ресурс] // Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы [webсайт]. – 2025. – URL: // <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/301725/> (қаралған күні: 14.10.2025).

19. Қазақстанда сиыр сүтін өндіру көлемі 3,5 миллион тоннаны құрады [Электронды ресурс] // Dairynews.today [web-сайт]. – 2025. – URL: <https://dairynews.today/news/obem-proizvodstva-korovego-moloka-v-2024-godu-v-kazakhstane-sostavil-3-5-mln-tonn.html> (қаралған күні: 14.10.2025).

20. Түркістан облысының әкімдігі. Ет экспортынан Түркістан облысы елімізде бірінші орында тұр [Электронды ресурс] // eGov.kz [web-сайт]. – 2025. – URL: https://beta.egov.kz/memleket/entities/ontustik/press/news/details/846251?utm_source=chatgpt.com (қаралған күні: 14.10.2025).

21. Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің ресми ақпараттық ресурсы. Түркістан облысында аустралиялық әдіс бойынша салынған алғашқы бордақылау алаңы іске қосылады. [Электронды ресурс] // Primeminister.kz [web-сайт]. – 2024. – URL: https://primeminister.kz/news/turkistan-oblysynda-australiyalyk-adis-boynsha-salyngan-algashky-bordakylau-alany-iske-kosylady-28437?utm_source=chatgpt.com (қаралған күні: 14.10.2025).

22. Даму» қоры. Каталог экспортерів получивших поддержку фонда «Даму» [Электронды ресурс] // Damu.kz [web-сайт]. – 2024. – URL: <https://damu.kz/ru/> (қаралған күні: 14.10.2025).

23. KazAgro-2025. Мал шаруашылығы [Электронды ресурс] // Eldala.kz [web-сайт]. – 2025. – URL: <https://eldala.kz/kz/dannye/kompani> (қаралған күні: 14.10.2025).

24. «Халал даму» стандартизация және сертификаттау орталығы. Түркістан ет комбинаты сертификатталды [Электронды ресурс] // Halaldamu.kz [web-сайт]. – 2025. – URL: <https://halaldamu.kz/ru/p/turkistan-et-kombinaty-sertifikattaldy> (қаралған күні: 14.10.2025).

25. Akter S. The effects of food export restrictions on the domestic economy of exporting countries: A review // Global Food Security. – 2022. – Vol. 35. – Article 100657. – DOI: 10.1016/j.gfs.2022.100657.

26. Zhanakova N.N., Kamenova M.Zh., Nakipova G.N., Ahmetova K.A., Sagintayeva S.S., Aimurzina B.T., Omarova A.T. Modern State and Forecast of Food Production in Kazakhstan // Indian Journal of Science and Technology. – 2015. – Vol. 8, Supplementary Issue 10. – P. 1–7. DOI: 10.17485/ijst/2015/v8iS10/85412.

27. Brazil: Sao Paulo launched a voluntary bovine traceability program [Электронды ресурс] // Euromeat [web-сайт]. – 2025. – URL: <https://www.euromeatnews.com> (қаралған күні: 14.10.2025).

28. Біріккен Ұлттар Ұйымының Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы (FAO). The State of Agricultural Commodity Markets 2020 [Электрондық ресурс] // Rome: FAO [web-сайт]. – 2020. – URL: <https://www.fao.org/publications/soco/en/> (қаралған күні: 14.10.2025).

REFERENCES

1. Pilinkiene, V. (2016). Trade openness, economic growth and competitiveness: The case of the central and eastern European countries. *Inžinerine Ekonomika*, 27, 185–194.

2. Mizik, T. (2021). Agri-food trade competitiveness: A review of the literature. *Sustainability*, 13, 11235. <https://doi.org/10.3390/su132011235>

3. Ministerstvo sel'skogo khozyaystva Respubliki Kazakhstan. (2024, December 29). Rost proizvodstva myasa v Kazakhstane: uverennaya dinamika razvitiya otrasli. eGov.kz. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa/press/news/details/988834?lang=ru> (in Russian)

4. Bierut, B. K., & Kuziemska-Pawlak, K. (2017). Competitiveness and export performance of CEE countries. *Eastern European Economics*, 55, 522–542. <https://doi.org/10.1080/00128775.2017.1342273>
5. OECD, & FAO. (2017). *OECD-FAO agricultural outlook 2017–2026*. OECD Publishing. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://www.oecd.org/agriculture/oecd-fao-agricultural-outlook/>
6. Whitton, C., Bogueva, D., Marinova, D., & Phillips, C. J. C. (2021). Are we approaching peak meat consumption? Analysis of meat consumption from 2000 to 2019 in 35 countries and its relationship to gross domestic product. *Animals*, 11(12), 3466. <https://doi.org/10.3390/ani11123466>
7. Wardhana, A. K., & Ratnasari, R. T. (2022). Impact of agricultural land and the output of agricultural products moderated with internet users toward the total export of agricultural product in three Islamic South East Asian countries. *Iqtishodia Journal of Islamic Economics*, 7(2), 11–20. <https://doi.org/10.35897/iqtishodia.v7i2.719>
8. Melnyk, V., Prokopenko, N., & Bazyvoliak, S. (2024). Contemporary trends in broiler meat production in North America: A literature review. *Animal Science and Food Technology*, 15(4), 102–119. <https://doi.org/10.31548/animal.4.2024.102>
9. Ibyzhanova, A., Rustenova, E., Jakupova, A., & Talapbayeva, G. (2022). Food market of the Republic of Kazakhstan: Export opportunities. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*, 3(65), 60–76. <https://doi.org/10.47703/ejeb.v3i65.106>
10. Dambaulova, G. K., Lilimberg, S. I., Madin, V. A., & Abdrakhmanova, G. T. (2022). Meta-analysis of the potential of Kazakhstani pork in the global market of meat products: Problems and prospects. *Veterinary World*, 15(11), 2705–2714. <https://doi.org/10.14202/vetworld.2022.2705-2714>
11. Bazaluk, O., Yatsenko, O., Reznikova, N., Bibla, I., Karasova, N., & Nitsenko, V. (2022). International integration processes influence on welfare of country. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2), 382–398. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.16228>
12. Harvey, D., Hubbard, C., Gorton, M., & Tocco, B. (2017). How competitive is the EU's agri-food sector? An introduction to a special feature on EU agri-food competitiveness. *Journal of Agricultural Economics*, 68, 199–205. <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12217>
13. Oltra-Mestre, M. J., Hargaden, V., Coughlan, P., & Segura-García del Río, B. (2021). Innovation in the agri-food sector: Exploiting opportunities for Industry 4.0. *Creativity and Innovation Management*, 30, 198–210. <https://doi.org/10.1111/caim.12407>
14. Pawlak, K. (2022). Competitiveness of the EU agri-food sector on the US market: Worth reviving transatlantic trade? *Agriculture*, 12, 23. <https://doi.org/10.3390/agriculture12010023>
15. Ayyub, R. M., Bilal, M., & Ahmed, M. (2011). Meat prices hikes and its forecasting in Pakistan. *The Journal of Animal and Plant Sciences*, 21(2), 256–259.
16. Ministerstvo torgovli i integratsii Respubliki Kazakhstan. (2025, September 22). Tseny na produkty: ministr zayavil o zhestkikh merakh. *Tengrinews.kz*. Retrieved October 14, 2025, from URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tseny-na-produktyi-ministr-zayavil-o-jstkih-merah-581293/ (in Russian)
17. Brealey, R. A., Myers, S. C., & Allen, F. (2020). *Principles of corporate finance* (13th ed.). McGraw-Hill Education.
18. Ultytyk statistika byurosy. (2025). Auy1, orman, anshylyk zhane balyk sharuashylygy statistikasyryn esebi. *Stat.gov.kz*. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-forrest-village-hunt-fish/publications/301725/> (in Kazakh)
19. Dairynews.today. (2025). Kazakhstanda siyr sutin ondiru kolemi 3,5 million tonnany kurady. *Dairynews.today*. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://dairynews.today/news/obem-proizvodstva-korovego-moloka-v-2024-godu-v-kazakhstane-sostavil-3-5-mln-tonn.html> (in Kazakh)
20. Turkistan oblysynyn akimdigi. (2025). Et eksportynan Turkistan oblysy elimizde birinshi orynda tur. *eGov.kz*. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://beta.egov.kz/memleket/entities/ontustik/press/news/details/846251> (in Kazakh)
21. Prem'er-ministr Respublikasy Kazakhstan. (2024). Turkistan oblysynda avstraliyalik adis boiynsha salyngan algashky bordakylau alany iske kosylady. *Primeminister.kz*. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://primeminister.kz/news/turkistan-oblysynda-australiyalik-adis-boiynsha-salyngan-algashky-bordakylau-alany-iske-kosylady-28437> (in Kazakh)

22. Damu qory. (2024). Katalog eksportyorov poluchivshikh podderzhku fonda “Damu”. Damu.kz. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://damu.kz/ru/> (in Kazakh)
23. KazAgro. (2025). Mal sharuashylygy. Eldala.kz. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://eldala.kz/kz/dannye/kompani> (in Kazakh)
24. Halal damu ortalыgy. (2025). Turkistan et kombinat sertifikattaldy. Halaldamu.kz. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://halaldamu.kz/ru/p/turkistan-et-kombinaty-sertifikattaldy> (in Kazakh)
25. Akter, S. (2022). The effects of food export restrictions on the domestic economy of exporting countries: A review. *Global Food Security*, 35, 100657. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100657>
26. Zhanakova, N. N., Kamenova, M. Zh., Nakipova, G. N., Ahmetova, K. A., Sagintayeva, S. S., Aimurzina, B. T., & Omarova, A. T. (2015). Modern state and forecast of food production in Kazakhstan. *Indian Journal of Science and Technology*, 8 (Suppl. 10), 1–7. <https://doi.org/10.17485/ijst/2015/v8iS10/85412>
27. Euromeatnews. (2025). Brazil: Sao Paulo launched a voluntary bovine traceability program. Euromeatnews.com. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://www.euromeatnews.com>
28. Prodovol'stvennaya i sel'skokhozyaystvennaya organizatsiya Ob'edinennykh Natsiy (FAO). (2020). The state of agricultural commodity markets 2020. Rome: FAO. Retrieved October 14, 2025, from URL: <https://www.fao.org/publications/soco/en/> (in Russian).

ЭКСПОРТ МЯСНОЙ ПРОДУКЦИИ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РОСТА

Н. Т. Кальбаева¹, А. Н. Айтымбетова^{1*}, Э. Юхневичюс²

¹ НАО «Южно-Казахстанский университет им.М.Ауэзова»,
г.Шымкент, Республика Казахстан

² Гданьский университет, г.Гданьск, Республика Польша

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Комплексный анализ структуры производства и экспорта мяса и мясопродуктов Туркестанской области, выявление особенностей их позиционирования на международных рынках, как одной из ключевых аграрных регионов Казахстана, обладающего значительными ресурсами для интеграции в глобальную систему торговли сельскохозяйственной продукцией.

Методология. В статье используются методы эмпирического и экономико-статистического исследования. Акцент на конкретном регионе Казахстана оправдывает дальнейшие исследования и обработку последних статистических показателей, а цель статьи логически требует использования показателя CAGR (Compound Annual Growth Rate) для определения сравнительных данных.

Оригинальность/ценность исследования. Туркестанская область, имеет нарастающий потенциал интеграции в глобальные поставки. Однако выход на внешние рынки по-прежнему ограничен барьерами, которые требуют комплексного решения. Раскрывается приоритетный вопрос об общемировом спросе, предоставляющем аграрным регионам возможности для экологически чистой и сертифицированной мясной продукции. В статье исследуются наличие международных сертификатов и соблюдение глобальных стандартов, уровень внедрения инновационных технологий в отрасль животноводства и переработки продукции, а также причинно-следственная связь: «увеличение экспорта мяса в страну приводит к снижению доступности для потребителей на внутреннем рынке; что вызывает рост цен на мясо за последнее десятилетие».

Ценность работы состоит в формировании научно обоснованных рекомендаций по повышению конкурентоспособности Туркестанской области в глобальном агропродовольственном пространстве.

Результаты исследования. Проведен анализ экспортных показателей мясной продукции Туркестанской области с особенностями регионального производства, уровня международной интеграции на основе анализа актуальных статистических данных с помощью показателя CAGR (Compound Annual Growth Rate). Учитывая текущие устойчивые производственные тенденции и глобальный спрос, был оценен потенциал для расширения экспортной активности с учетом факторов мировой сертификации продукции, инноваций в производстве, устойчивости внутреннего обеспечения мясной продукцией. Определены основные возможности, направленные на укрепление позиций региона в мировой торговле агропродукцией.

Ключевые слова: экспорт, мясная продукция, Туркестанская область, потенциал, международная интеграция

THE TURKESTAN REGION'S MEAT EXPORT: CURRENT STATUS, INTEGRATION OPPORTUNITIES, AND GROWTH PROSPECTS

N. T. Kalbayeva¹, A. N. Aitymbetova^{1*}, Edvardas Juchnevicius²

¹Non-profit joint stock company M.Auezov South Kazakhstan University,
Shymkent, Republic of Kazakhstan

² University of Gdansk, Gdansk, Republic of Poland

ABSTRACT

Purpose of the research – A comprehensive analysis of the structure of meat and meat product production and export in the Turkestan region, identifying the characteristics of their positioning in international markets, as one of Kazakhstan's key agricultural regions with significant resources for integration into the global agricultural trade system.

Methodology – The article employs empirical and economic-statistical research methods. The focus on a specific region of Kazakhstan justifies further investigation and analysis of the latest statistical data, while the article's objective logically necessitates the use of the CAGR (Compound Annual Growth Rate) indicator to determine comparative trends.

Originality / Value of the research – Turkestan Region possesses a growing potential for integration into global supply chains. However, access to international markets remains constrained by barriers that require a comprehensive approach. The study highlights the priority issue of global demand, which provides agrarian regions with opportunities to supply environmentally friendly and certified meat products. The article examines the availability of international certifications and compliance with global standards, the level of implementation of innovative technologies in the livestock and processing industries, and the cause-and-effect relationship: "an increase in meat exports to the country leads to a decrease in availability for consumers in the domestic market; which has caused an increase in meat prices over the past decade."

The value of the study lies in the development of scientifically grounded recommendations aimed at enhancing the competitiveness of the Turkestan Region within the global agri-food sector.

Findings – An analysis of the export performance of meat products from the Turkestan Region was conducted, taking into account the specifics of regional production and the level of international integration, based on current statistical data using the Compound Annual Growth Rate (CAGR) indicator. Considering existing stable production trends and global demand, the potential for expanding export activity was assessed with regard to factors such as international product certification, production innovations, and the sustainability of domestic meat supply. Key opportunities were identified to strengthen the region's position in global agri-food trade.

Keywords: Exports, meat products, Turkestan region, potential, international integration.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Кальбаева Нурсулу Танатовна – 8D04140«Қаржы» БББ докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті КЕАҚ, Шымкент, ҚР, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8655-9144>, e-mail: nur.tan73@mail.ru

Айтымбетова Айнура Нурлановна – э.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті КЕАҚ, Шымкент, ҚР, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1907-8591>, e-mail: a.ainura-81@mail.ru*

Эдвардас Юхневичиус – Гданьск университетінің заң және әкімшілік факультетінің қаржы құқығы кафедрасының профессоры, Польша Республикасы, Гданьск қаласы, Яна Базынского көш., 6, 80-309, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7390-4885>, e-mail: edvardas.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl